

with the children of labour migrants domiciliary; technologies of prophylactic work are with parents that intend to go by abroad earnings, facilities of influence. The basic result of introduction of the above-mentioned technologies is marked: social psychological adaptation of children to the situation of temporal residence without parents, improvement of the emotional state of children; increase of erudition, developing intellectual flairs, formed of world view. Can become perspective directions of research of the broken problem: professional make ready of social teachers with the children of labour migrants; development of teoretic principles of social pedagogical activity is with the children of labour migrants of preschool and junior school age; a study of experience of educational establishments of foreign countries is in relation to the problem of education of children of labour migrants, to the makeready of development workers with the children of labour migrants in the centers of social services for family, children and young people.

Key words: to put labour migrants, unofficial guardians, parents, that intend to go by abroad earnings, technologies of social work.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 37.013.42:[316.663.5 – 058.855 – 048.88]

К. В. Ігнатенко

АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ ПО ПРОГРАМІ „КОМПЕТЕНТНЕ ПРИЙОМНЕ БАТЬКІВСТВО”

Сім'я є провідним чинником становлення дитини як майбутнього сім'янина, в ній закладається підґрунтя для власної моделі сімейних стосунків. Розвиток сімейних форм виховання – прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу – визнано пріоритетним напрямом державної політики у найповнішому забезпеченні інтересів дитини і соціальної підтримки сімей. Важливим елементом якісного функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу є навчання прийомних батьків, батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу. Навчання дає можливість батькам не лише виважено оцінити власний потенціал щодо виховання прийомної дитини, але й дізнатися про проблеми, які можуть виникнути в родині та разом шукати шляхи їх вирішення.

З моменту створення в Україні перших прийомних сімей вітчизняними науковцями було напрацьовано багато матеріалу з даної тематики. Так Ж. Петрочко в своїх роботах висвітлює захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, О. Яременко,

Н. Комарова, Г. Бевз, Л. Волинець розробили методичні рекомендації з питань підбору, підготовки та соціального супроводу прийомних батьків, С. Грінберг описує тренінги з соціально-психологічної підготовки потенційних прийомних батьків, А. Гірник розглядає тренінги з напрацювання комунікативних умінь, науковий пошук Т. Бондаренко, А. Гришко, Т. Журавель, І. Звереві присвячено підготовці й впровадженню програм з підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів тощо.

Метою статті є розглянути зміст авторської експериментальної програми з підготовки прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування „Компетентне прийомне батьківство”, а також проаналізувати ефективність її впровадження в практику Луганського обласного центру для сім'ї, дітей та молоді (2009-2013 р.р.).

Ця програма стала результатом переосмислення і поглиблення Програми підвищення кваліфікації прийомних батьків та батьків-вихователів 2007 року, є її вдосконаленим варіантом; в ній розширено окремі теми (інформація нормативно-правового характеру, формування життєвої компетенції дитини, збереження здоров'я та попередження соціально ризикованої поведінки тощо) та введено нові теми, зокрема, статеве виховання, подолання сексуалізованої поведінки дітей, попередження жорстокого поводження з дітьми та подолання його наслідків у роботі з дітьми, які його зазнали, особливості підліткової психології, профорієнтація, дисциплінарні методи виховання та ін.

Програма відповідає інформаційним і методичним запитам спеціалістів, які проводять навчання; враховує необхідність співробітництва батьків і спеціалістів; містить різноманітні форми, методи і техніки інтерактивного навчання, орієнтованого на потреби та запити прийомних батьків, батьків-вихователів, спирається на науково-педагогічні принципи освіти дорослих (пріоритет самостійності, використання власного досвіду, індивідуального підходу до змісту навчання, системність, усвідомлення процесу навчання, актуалізація його результатів, розвиток потреби у подальшому підвищенні власної кваліфікації та самоосвіти тощо).

До Програми включені такі форми та методи підготовки як інформаційно-просвітницька діяльність, консультування, соціально-психологічний тренінг, соціально-психологічний супровід. Їх вибір пояснюється віковими особливостями тих, хто проходить підготовку, всі вони переважно дорослі люди й поновлювати для них такий вид діяльності як навчання досить важко.

Інформаційно-просвітницька робота має два напрямки діяльності інформування й навчання. Інформування призначене для первинного освітлення всього спектру питань сприяння родинним формам устрою дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залучення всіх зацікавлених осіб й організацій до участі у Програмі та допомозі в її

реалізації. Під навчанням ми розуміємо створення спеціально організованого процесу вивчення теоретичного та практичного матеріалу з проблеми прийняття в сім'ю дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Основна мета такої роботи – створення реалістичних уявлень у потенційних прийомних батьків про процес прийняття в юридичному, медичному, психолого-педагогічному та соціальному аспектах.

Потенційні прийомні батьки мають можливість детально вивчити законодавчі та адміністративні основи процесу передачі дитини в прийомну сім'ю, отримують інформацію про психофізичні й вікові особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Інформаційно-просвітницька робота проводиться у вигляді семінарів, бесід, лекцій фахівцями різного профілю: соціальними працівниками, юристами, сімейним та дитячим психологами, лікарем-педіатром, спеціалістом по проблемах родинного устрою дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та іншими компетентними особами.

Під час консультування прийомних батьків використовуються наступні різновиди цього методу: первинні індивідуальні консультації потенційних прийомних батьків з психологами; індивідуальні та групові консультації прийомних батьків з соціальними працівниками, юристами, фахівцями із законодавчих та адміністративних питань устрою дітей в сім'ї; юридичні, соціальні та психологічні консультації прийомних батьків по індивідуальних питаннях.

Особливості консультативної діяльності в реалізації завдань нашої Програми розглядалися в двох аспектах. По-перше, консультування застосовувалося для передачі первинної юридичної, адміністративної, медичної, психолого-педагогічної інформації й здійснювалося фахівцями в даних областях знання, а також – для здобуття відомостей про потенційних прийомних батьків за допомогою збору відповідних даних та за допомогою психолого-педагогічної діагностики, що проводилася нами спільно з соціальним працівником та психологом. По-друге, консультування використовувалося як вид психологічної допомоги потенційним прийомним батькам в процесі підготовки до прийняття в їх сім'ю дітей-сиріт. Даний напрям був орієнтований на роботу в індивідуальному, сімейному або груповому режимі.

Основна мета первинних консультацій полягала у формуванні адекватної позиції у потенційних прийомних батьків відносно своїх потреб та потенційних можливостей при прийнятті в сім'ю дітей даної категорії. Тематика таких консультацій визначалася групою фахівців. Вона ґрунтується на матеріалі Програми та реалізується в її логіці з врахуванням потреб групи, якщо консультація проводиться в груповій формі, або будується, виходячи з індивідуально-особистісних потреб кожного потенційного батька, якщо консультування йде у формі індивідуальних занять.

На останніх етапах Програми необхідність консультативної роботи визначалася індивідуально з кожним учасником Програми. Якщо така необхідність була, консультування проводилося в погодженому режимі. Тут вже відбувалася психологічна підготовка учасників Програми у процесі становлення життєвого простору їх прийомної сім'ї, а основною метою стало створення умов для глибшого усвідомлення та осмислення учасниками Програми змін, що відбуваються в даний час в їх життєвому просторі, і тих, які відбуватимуться з появою в їх сім'ї прийомних дітей.

Соціально-психологічний тренінг містив групові соціально-психологічні заняття для дітей та дорослих, що беруть участь в Програмі. Особливість соціально-психологічного тренінгу як основної форми реалізації даної Програми полягала в неоднорідності групи, з якою проводилося навчання, по соціальному статусу, освіті, підготовленості; всі вони – дорослі люди зі своїми цінностями, зі своїм життєвим досвідом. Вони самі можуть багато чому навчити, і це важливо використовувати. Тому доречно використовувати групову модель роботи, що дозволяє учасникам обмінюватися думками і досвідом, обговорювати проблеми, ділитися своїми відчуттями.

Технологія проведення тренінгу з підготовки прийомних батьків в нашому дослідженні спирається на три основні методи: теоретичний виклад, що представляє прийомним батькам сучасне вирішення педагогічної проблеми; дискусія, що сприяє осмисленню теоретичного матеріалу; ігрові вправи, що озброюють прийомних батьків набором потрібних умінь та навичок.

Технологічний інструментарій проведення занять підібраний таким чином, що дозволяє використовувати різні види пізнавальної діяльності: виявлення та активізація особистого досвіду, самовизначення по відношенню до наявних підходів, проведення дискусій, виконання практичних робіт, студійні заняття, усвідомлення рефлексії ходу навчання. Крім того, при розгляді проблем взаємин прийомної сім'ї і біологічних батьків дитини у Програмі застосовувалися прийоми казко терапії, яка покликана активізувати особистісний потенціал прийомних батьків для вирішення поставлених перед ними завдань, створити умови для актуалізації знань, умінь та навичок з проблеми родинного устрою дітей-сиріт.

Програма навчання прийомних батьків та батьків-вихователів стала ефективним засобом у вирішенні проблем, що виникають у них в результаті життєдіяльності і реалізації виховного процесу. За допомогою неї прийомні батьки дізнаються більше про стилі виховання, способи покращання комунікації з дітьми різного віку, заняття допомагають батькам підвищити впевненість у власних силах, навчитися передавати прийомним дітям та дітям-вихованцям свою життєву мудрість та наснагу. Також участь у Програмі допомагає зменшити рівень стресу, що зазнають сім'ї, сприяє покращанню спілкування, розвитку

комунікаційних навичок, позитивного підходу до виховання дитини та її дисциплінованості, зменшує ізолюваність батьків, пропонує широкий діапазон ефективних способів виховання, подає вичерпну інформацію про батьківські обов'язки та підходи до виховання, рівень їхньої самооцінки, нереальні очікування і хибні уявлення про розвиток дитини та роль батьків тощо.

Активна участь батьків у Програмі є запорукою вирішення головної задачі – посилення власного виховного потенціалу та рівня батьківської компетентності. Створення атмосфери довіри на заняттях, відкритості між учасниками відбувається за рахунок використання інтерактивних форм та методів роботи, обміну досвідом між батьками та спільного пошуку відповідей на їх нагальні проблеми та питання. Зміст Програми насичений і цікавий, бо до проведення навчання залучені різні фахівці, а перелік тем, які висвітлені, обраний тренером із врахуванням аналізу потреб прийомних батьків, батьків-вихователів, за результатами проведеного попереднього анкетування.

Звісно, що протягом часу, передбаченого для навчання, не можливо максимально задовольнити усі зазначені освітні (навчальні) потреби учасників. Набуття знань, умінь і навичок для вирішення ряду проблемних моментів та ситуацій потребує від учасників самоосвіти, мотивації до постійного посилення власного виховного потенціалу, співпрацю з іншими фахівцями. Окрім того, життя постійно ставитиме все нові і нові завдання, які необхідно буде вирішувати.

Водночас слід наголосити, що у разі необхідності, учасники можуть звертатись під час навчання за індивідуальними консультаціями. Крім того, певні потреби учасників у навчанні можна задовольняти в ході соціального супроводження прийомних сімей шляхом організації клубів спілкування прийомних батьків, груп взаємопідтримки, організації та проведення консультацій фахових спеціалістів тощо.

Взагалі Програма передбачає 54-57 годин загального обсягу навчання прийомних батьків, батьків-вихователів. Зміст складається з 2 самостійних блоків, що мають завершену структуру й об'єднують більш вузькі змістовні теми. Перший блок передбачає здійснення підготовки кандидатів у прийомні батьки та прийомних батьків, які підвищують свій виховний потенціал, і поділяється на три розділи: „Соціальна підготовка потенційних прийомних батьків”; „Педагогічна компетентність прийомних батьків як основа ефективного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”; „Прийомна дитина та її біологічні батьки”. Форми реалізації першого блоку – інформаційно-просвітницька робота, консультування, соціально-психологічний супровід, а також спеціально розроблений соціально-психологічний тренінг.

Другий блок передбачає підготовку дитини-сироти до переходу в нову (прийомну) сім'ю через упровадження соціально-психологічного тренінгу, консультування, а також індивідуально-діагностичних бесід,

що не є завданням дисертаційного дослідження, але носить характер експериментального впровадження й побічної дії.

Розглянемо більш детально зміст Програми. Перший розділ „Соціальна підготовка потенційних прийомних батьків” включає 4 теми щодо нормативно-правового забезпечення і регулювання діяльності прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, такі як: права дитини та механізми їх захисту за міжнародним і національним правом; права і обов'язки батьків та осіб, які їх замінюють; формальна та неформальна взаємодія прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу як соціальної системи з оточенням; значення прийняття дитини в сім'ю, обговорення мотивів, очікувань, побоювань, пов'язаних з прийомом дитини.

Другий розділ „Педагогічна компетентність прийомних батьків як основа ефективного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” містить 3 теми щодо специфіки життєдіяльності сімей з прийомними дітьми та дітьми-вихованцями, встановлення системних зв'язків, подолання труднощів адаптації дитини до сім'ї, а також 3 теми стосовно проблем і способів виховання підлітків, їх професійного самовизначення, розвитку життєвої компетенції: перші етапи взаємодії дитини та членів прийомної сім'ї; стереотипи стосунків в сім'ї; родинні норми і правила; форми й методи виховання дітей з девіантною поведінкою; формування безумовного прийняття дитини; адекватна поведінка прийомних батьків в певних виховних ситуаціях.

Третій розділ „Прийомна дитина та її біологічні батьки” – містить теми, що розкривають основні закономірності психічного розвитку дітей різного віку, наслідки та прояви впливу несприятливих умов соціалізації, способи їх подолання; теми з питань комунікації дитини з біологічними батьками та участі прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу в процесі підтримки зв'язків прийомної дитини, дитини-вихованця з рідними.

Четвертий розділ містить основні засадничі моменти підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які знаходяться в державній установі, до переходу в прийомну сім'ю.

Кожна тема може бути доповнена тренером відповідно до потреб групи. Цілісність блоків, за якими побудовано Програму, робить її універсальною, що дозволяє тренеру довільно їх використовувати з оптимальним для кожної групи обсягом.

Новизна розроблених нами занять Програми „Компетентне прийомне батьківство” полягає, по-перше, у врахуванні психолого-педагогічних особливостей дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; по-друге, в апробації нових вправ, логічному структуруванні цих тем й авторському баченні їхнього змістовного наповнення; по-третє, у тому, що вони є максимально можливо стислими, що дає змогу за короткий термін засвоїти і/або вдосконалити теоретичні та практичні знання, уміння та навички дорослих людей. Ще

одне завдання Програми, додаткове, яке ми не передбачали як основне завдання дослідження, зводиться до підготовки вихованців школи-інтернату до життя в умовах прийомної родини.

Переваги цієї Програми також в тому, що вона дає можливість зробити кандидатам у прийомні батьки усвідомлений вибір, ретельно підготувати їх до виховної діяльності, при цьому влаштувати в прийомну сім'ю теоретично можна будь-яку дитину, вихователь не вибирає дітей „для себе”, він несе відповідальність за будь-яку дитину. Особливість Програми ще й у тому, що з великого обсягу інформації з виховання дітей цієї категорії ми виділили найважливішу й необхідну інформацію, яка допоможе прийомним батькам, залучивши до викладення цієї інформації різних спеціалістів (соціальних працівників, соціальних педагогів, медиків, юристів, педагогів, психологів), що пройшли відповідну підготовку по проведенню занять з прийомними батьками.

На заключному етапі дослідно-експериментальної роботи з упровадження експериментальної програми підготовки прийомних батьків „Компетентне прийомне батьківство” було проведено діагностику рівня підготовки прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Результати свідчать про достатньо позитивну динаміку змін у прийомних батьків експериментальної групи за визначеними критеріями (когнітивно-операційний, ціннісно-мотиваційний та ставленнєво-особистісний) на трьох рівнях (інтуїтивно-нормативному, активному, креативному) над аналогічними показниками в батьків контрольної групи: низький рівень у середньому до експерименту мали 49% батьків, після експерименту – показник зменшився до 15%; середній рівень збільшився майже на 9% (з 36,6% до 45,3%); високий рівень збільшився на 25% (до експерименту мали 14,9%, після – 39,8% опитуваних).

Таким чином, є переконливі підстави вважати розроблену Програму ефективною для підготовки прийомних батьків та батьків-вихователів до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Виконана робота не претендує на остаточне розв'язання досліджуваної проблеми. Перспектива подальшого наукового пошуку полягає в теоретичній й методичній розробці нових форм та методів підготовки прийомних батьків, вивченні досвіду роботи зарубіжних країн з формування педагогічної компетентності прийомних батьків тощо.

Список використаної літератури

1. Бевз Г. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку) / Г. Бевз. – К. : Главник, 2006. – 112 с. **2. Гірник А. М.** Тренінг комунікативних умінь / А. Гірник, І. Шпалерчук // Практична психологія і соціальна робота. – 2001. – № 1. – С. 21 – 25; № 2. – С. 11 – 17. **3. Методичний посібник** по проведенню тренінг-курсу для соціальних працівників з питань підбору, підготовки та соціального супроводу

прийомних батьків / О. О. Яременко (кер. авт. кол.), Н. М. Комарова, Г. М. Бевз, Л. С. Волинець та ін. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 128 с. 4. **Петрочко Ж.** Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В. Петрочко. – Рівне : видавець О. Зень, 2010. – 368 с.

Игнатенко К. В. Анализ змісту підготовки прийомних батьків по програмі „Компетентне прийомне батьківство”

Стаття присвячена аналізу авторської експериментальної Програми підготовки прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, „Компетентне прийомне батьківство”. Висвітлено зміст, основні переваги Програми, прикладне значення, новизну розроблених занять, впровадження яких відбувається за допомогою таких форм та методів як інформаційно-просвітницька діяльність, консультування, соціально-психологічний тренінг, соціально-психологічний супровід. Приведено данні діагностики рівня підготовки прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що свідчать про ефективність розробленої Програми.

Ключові слова: зміст Програми, соціально-психологічний тренінг, інформаційно-просвітницька діяльність, консультування.

Игнатенко Е. В. Анализ содержания подготовки приёмных родителей по программе „Компетентное приёмное родительство”

Статья посвящена анализу авторской экспериментальной Программы подготовки приемных родителей к воспитанию детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, „Компетентное приемное родительство”. Отражено содержание, основные преимущества Программы, практическое значение, новизну разработанных занятий, внедрение которых происходит с помощью таких форм и методов как информационно просветительская деятельность, консультирование, социально-психологический тренинг, социально-психологическое сопровождение. Приведены данные диагностики уровня подготовки приемных родителей к воспитанию детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, что свидетельствуют об эффективности разработанной Программы.

Ключевые слова: содержание Программы, социально-психологический тренинг, информационно-просветительская деятельность, консультирование.

Ignatenko K. V. Analysis Maintenances of Preparation of Receiving Parents on the Program „Competent Foster Care”

The article is devoted to the analysis of author experimental Program of preparation for receiving parents to education of orphans and children deprived of parental care, „Competent foster care”. Maintenance, basic

advantages of Program, practical value, novelty of the developed employments, introduction of which takes place by such forms and methods as informatively elucidative activity, advising, social-psychological training, social-psychological accompaniment, is reflected. These diagnosticians of level of preparation of receiving parents are resulted to education for orphans and children deprived of parental care, that testify to efficiency of the developed Program. For the first time it was developed and presented the social and educational conditions of training of foster parents in education of orphans and children deprived of parental care: 1) the content of training is aimed at building competent foster parenting, which provides an optimal combination of psychological, educational, medical, legal and socio-economic components; 2) using in the preparation of forms and methods of social and pedagogical training that would increased educational potential of foster parents and these methods were aimed at enhancing group work, and 3) formation in process of training of absolute acceptance of orphans and children deprived of parental care, formation of appropriate behavior skills and personal qualities that contribute to the interaction and family communication.

Key words: table of contents of Program, social-psychological training, informative-elucidative activity, advising.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК [37.013.42:615.2:615.015.6-053.6]:004.738.5

О. А. Мурашкевич

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ В ПРОФІЛАКТИЦІ ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН ПІДЛІТКАМИ

Українська держава знаходиться у процесі соціально-економічної та суспільно-політичної трансформації. Природно, що такий перехідний період має й негативні аспекти, які позначаються на здоров'ї та соціальному самопочутті найуразливіших категорій населення – підлітків та молоді. Так, упродовж останніх років дослідниками констатується поширення вживання психоактивних речовин, зменшення фізичної активності, погіршення психічного здоров'я молодого покоління.

Через особливості віку та труднощі, що виникають на різних етапах соціалізації, підлітки відносяться до групи ризику алкоголізації і наркотизації.

Так, за останні 10 років частка хворих на наркоманію серед неповнолітніх збільшилася у 6-8 разів, в країні курять 45,7% юнаків і 35,5% дівчат, вживають алкоголь 68% юнаків і 64% дівчат. За